

بلوچی لبزانک ۽ ردوم

ڈاکٹر رمضان بامری

اسسٹنٹ پروفیسر، شعبہ فارسی، جامعہ کراچی، سندھ

ڈاکٹر لیاقت سنی

ایسوسی ایٹ پروفیسر، شعبہ براہوی، جامعہ بلوچستان، کوئٹہ

Abstract

Balochi Language belongs to the Iranian group of the Indo European Language family. Balochi is a North Western Iranian Language, but is nowadays spoken in the south western corner of Iranian Linguistic area. Balochi is the language of the Baloch people. The great majority of whom live in the Balochistan province of the Pakistan, a considerable number also lives in the Punjab and Sindh, a large group live in Karachi, Pakistan, as well as in south east Iran in the province of Sistan-o-Balochistan, a small group in Helmand and Nemroz provinces of Afghanistan, Gulf States and south parts Mari province in Turkmenistan.

Balochi has a great similarity with the Iranian branch of the Indo European language family, the most related language to Balochi from this group are Kurdish, Lori, Dari and other north west Iranian languages, Persian, Pashto, Tajiki, Soghdi and other east Iranian language.

گچین لبز: بلوچی زبان، زبان دپتر، لبزانک، عشقیہ شاعری، رزمیہ شاعری

بلوچی زبان ۽ بندات کدی بوتگ؟ اے بابت ۽ پٹ ۽ پوکار یک آسرے ۽ نہ رستگ انت، بلئے اے
گپ گونشنگ بوت کنت کہ ہما اندازگ ۽ بلوچ راج ۽ راجد پتر کوہن ۽ قدیم انت، ہے کچ ۽ کساس ۽ بلوچی
زبان ۽ راجد پتر انت۔ پرچا کہ بلوچ راج ۽ راجد پتر اے گپ ۽ پدر کنت کہ بلوچ ۽ چہ۔ بنگج ۽ کے بدلی و سدی ۽
گوں بلوچی زبان ۽ گپ جنگ۔ چہ مروچیک ۽ دوہزار پنج صد سال پیش ایران ۽ سرڈگار ۽ ہٹا منشی کھول ۽ حاکمی

بوٹگ۔ ۵۵۰ سال پیش چہ مہتریں عیسیٰ مسیح و داں مزن اسکندر و دست و گڈی بادشاہ داریوش (داریوش) شکست بز اوں پر ووش ورنک و ۳۳۰ سال پیش چہ مہتر عیسیٰ و ایران و ہجانشانی بادشاہی بوٹگ (ہاشمی، ۱۹۸۶)۔ آی اوں کہ ہما زبان کار مرز کنگ ما آی اوں چاریں گڑا گندیں کہ گیشتریں جاریا پرمان بیستون، تلار، نقش رستم و تخت جمشید و سرانہشتہ، درست آیانی ماتی زبان و انت۔ ہما کھیں کتبہ کہ کورش (کوروش)، داریوش (داریوش) و پرمان و پد انہشتہ یا کہ نقش کنگ بوٹگ انت، چہ آی اوں زانگ بوت کنت کہ ہجانشی بادشاہ و آیانی پیریناں کجام زبان و گپ و تران کنگ و آیانی و ورنک و بار و بار و زبان چہ بوٹگ۔

بلوچی زبان و کوہن و قدیم ترین و ورن چہ ہما سنگ و کتبہاں دست کپیت و اے بلوچی زبان و ادب و کوہن ترین یادگار زانگ بنت۔ کتبہانی سرانہشتہ کتگیں در ستیں لبزگوں خط میخی و نقش کنگ بوٹگ انت، ایشانی کچ و کساس باز انت، بلے پٹ و پولکاراں درستی و سر جی چار سد لبز و آیانی لغت و ورنک انت۔ آ کتبہانی سرانہشتہ ایں لبز چو اے و ورنک انت (بلوچی سرٹیفکٹ کورس، ۲۰۰۸)

دھیو بز انک و ڈیہہ

نپا۔ نماشک

پیتا۔ پت

ماتا۔ مات

ہنیتا۔ است انت

مئی۔ مے

توم۔ تھم

دروغنہ۔ دروغ بند

اے وڑیں گیشتریں لبز کہ آیانی لڑسک دراج انت، سنسکرت، اوستا و اے دگہ زبانوں کار مرز بوٹگ انت، ورنچ و مرچی بلوچی زبان و ہم گوں کہ بدلی سدلی و کار مرز بوٹگ و انت۔ اوستا و تہا ”دروغ“

بزاں دروگ بندہ بزانت و معناء انگ، بلئے چریشیء ابید دروج اوستاء تہا دگہ ہم معناء بزانت ء ہم کار مرز بوتگ، چو کہ بے دین، منافق، بدواہء بزانت ء ہم سک باز کار مرز بوتگ، دگہ ہمے وڑیں لبزے کہ اوستاء باز کار مرز بوتگ آدروہ انت، اے لبز روج ء مرچی ہم بلوچی ء گوں ہمے توار ء ہمے بزانت ء کار مرز بوتگ ء انت۔

مرد میاراں ماں چادر ء بندیت

نامرد میاراں ماں نیم راہاں دُروہ انت (شاد، 2002)

دگہ جاہے گوشت:

من جبر گپت چہ احمق ء دُروہانی دل ء

دل چیا شیدائے ء نال ءے پہ گل ء (پدا ہمیش، تاکدیم، 30)

بلوچی زبان ء لبز انگ ء دیمروئی چہ ہماز مانگ ء۔ نگیج بوتگ کہ اوستاء فرس قدیم بزانتہ کو نہیں فارسی زبان ء دیمروئی کنگ ات ء صحنشی بادشاہانی دور ء بارگ بوتگ۔ آیاں وتی یادداشت ء مارشت سنگ ء کتبہانی سر نقش ء نگار وتی ماتی زبان بزانتہ بلوچی ء کش انگ انت۔ اگاں ما بلوچی ء کو نہیں دور ء شعرانی سراکسانیں چشائے بدیں ء بچاریں گڑا پدربیت کہ بلوچی لبز انگ یک چول جنوکیں دریائے، آئی ء ہزارانی ہزار بلکیں بے کچ ء کساس ء شعر ہست انت۔ اگاں ما اے شعرانی از می رہند ء چار ء تپاس ء بہ کنیں گڑا گوشتگ بوت کنت کہ بلوچی زبان ء لبز انگ ء شعرانی پنج تہر انت (محمد خان، سال ندارد)

1- تمثیلی تہر ء شعر

2- غنائی تہر ء شعر

3- ٲهلوانی یا جنگلی تهر ۽ شعر

4- ٲنت و نصیحت ۽ تهر ۽ شعر

5- ستاء ٲوسپ یا که مدحیہ گوشی ۽ تهر ۽ شعر

هر زبان ۽ لبزانک ۽ ٲنگیجی مٲی شعری تهر انت۔ بلوچی زبان ۽ هم کو هن تر یں تهر شاعری انت۔
اگاں ما ٲچار یں زانگ بیت که ٲنچیس تهرانی تها اولی سیں تهر چوش که تمثیلی، غنائی، ۽ ٲهلوانی شعر کو هن تر
انت ۽ رندی دویں تهر بزاں که ٲنت ۽ نصیحت ۽ مدحیہ گوشی (ٲوسپ ۽ ستائی) ۽ تهر رند ترا گوشگ بو تنگ
انت۔

تمثیلی شعرانی تها واقعہ نگاری بنیت تها واقعاتی شعرانی تها بیان کنگ بنت۔ شاعر چه وتی نیم گامی و
گیشی نہ کنت دانکه آئی ۽ یک آسر ۽ انجام ۽ ر سینیٹ۔ اے رنگیں شعرانی تها شاعریا که گوشک ۽ نام ۽ ٲدر
بو تنگ المی نہ انت، چو که گوهر ۽ هرانی شعر انت یا دوداء بالاچ ۽ شعر انت که آچو اے وڑا بندات بیت (ٲدا
همیش، تاکدیم، 38)

هر چهار مهتراں کانیناں

راجی و اجهال جو انیناں

دودامے ٲس ۽ مسکانی

رنگر اهاں مرو چو ٹیناں

دومی غنائی شعر انت، غنائی شعرانی تها شاعر هما جز بگ ۽ مارشٹاں وشی ۽ شادہ، غم ۽ اندوه، درد ۽ دوراں
، وتی شعرانی تها وڑا ماریت ۽ چاریت، هما وڑا بیان کنت۔ هانی ۽ چو که بهشتی حورے ۽ گندیٹ ۽ دُنیا ۽ دُر ستیں
شر رنگیاں وتی دل ۽ مراد ۽ آئی ۽ تها ٲولیت ۽ آئی ۽ ستاء کنت۔ غنائی شعرانی تها عومر ۽ ما هو، شے مرید ۽ هانی،

شہداد ء ماہناز، لُدد ء گراناز ء عشقیہ شاعری ہم کائنات۔ چریشاں شے مرید ء ہانی ء شعرانی لہتے گال اے وڑا
انت۔ ہانی گوشت (مری، 1982)

نوداں گوں شمانت انت
بل ات گوارگاں زمیناں
گواراں بنیت زراں سوریناں
اودا مکہ ء در بند ء
مین ات نوہتاں شے یگاں
ساہیل اش بہ بنیت نیمروچاں
شے ماں چاکری ہر جان انت
شو میں ہانی ء سے روچاں

دومی نیمگا شے مرید گوشت (شاد، 2002)

مکہ ء در بند ء کپوت پریاتاں مکن
نالگ ء زنگاں گوں منی بالاد ء محن
سر منی شید انت پہ آگندیم گونگ ء
چاکر ء ماڑی ء ہمالڈ وکیں گل ء

گندگ بیت کہ اے شعراں کوہنیں بلوچی لبز انک ء تھا کہ غنائی شعرانی قدر ء ککیلوہست انت،
مز نہیں کچے ء ہست ء موجود انت۔ غنائی شعر تہنا عشقی شعراں گوشتگ نہ بیت۔ ہما در ستیں شعر غنائی انت
کہ آیانی تہاند ہی بزاں نیک راہی جزبگ، وطن دوستی، عشق ء کینگ ء کست، بشن ء ارمان، گرانیں غمانی
در شان کنگ، ء اے دگہ ہمے وڑیں مارشت بیان کنگ بنت۔ بلوچی کوہنیں شعرانی تہا ایشانی بازیں مثال ء

درور ہست انت۔ چو کہ ملا نور محمد بمپشتی ءِ سردار علم خان ءِ شعر کہ آئی ءِ تھا شاعر زیاد ہیں غم ءِ اندوہاں بیان کنت۔ بڑمان ءِ ارمان کنت، کینگ ءِ کستاں بیان کنان ءِ دژائینیت (مری، 1962)

زری نوداں رواں بہ بے گوں شتاب ءِ
منی حالاں برات گوں مستطاب ءِ
دلوں داغ انت چو سچی نہیں کباب ءِ
جگر آزرده انت کارچ گوں قصاب ءِ
دگہ جاہے نامداریں شاعر ملافاضل وتی غم ءِ اندوہانی نقشہ ءِ چو اے رنگ ءِ کشیت (شاد، 2002)

شپ کہ چار پاس انت، غم چار قسم ءِ گوں من انت
جزم زاناں کہ گوں دگہ بچ مرد ءِ نہ بنت
قسمے چہ یعقوبی خیالاتاں زیات تر انت
قسمے چہ گران باریں گراہاں سنگین تر انت
قسمے چہ نوک چہریں فلک تراشاں تیز تر انت
قسمے چہ باد ءِ گرمبکی حوپاں زیات تر انت
اگاں چارگ بہ بیت کو نہیں بلوچی لبزانک ءِ رنگ رنگیں غنائی شعر ہست انت، بلئے ہما شعر کہ
پہلو اناں گوشتنگ انت، آیانی تھا بلوچی لبزانک گوں سر بلندی ءِ شاہیگانی ءِ گیشتر جلوہ دنت۔ پہلو اناں شعر کہ
مے پیرینانی جنگی سپت انت کہ چہ آیانی وسیلہ ءِ بامردی، زہم جنی، بور سواری، آیانی زند ءِ جاور ءِ واقعہ، مارا سر
بوٹگ انت، ہے شعرانی تھا نبشتہ انت۔

یک شخصے یا کہ یک قومے بامردی و سرچاری، جنگی کارستاں ہوار آیانی دود و ریدگ، فکر و سسا، علم و زانت و ترجمان انت۔ اے رنگیں شعرائی تہا شاعر اش کنگیں یا کہ نبشتہ کنگیں کسہاں کارداریت کہ آیانی تہا پیشگیس مردانی پہلوانی، جنگ، سرچاری و بے حسابیں جہد و کوشستانی حال بیان کنگ بوتگ انت۔ ادا پہلوانی شعر گوں تمثیلی شعراں تاکہ حدے و کچھ ہمرنگ بوت کن انت و گوں غنائی شعراں چٹ جتا انت۔ چیا کہ غنائی شعرائی تہا شاعر و تی مارشت و جذباتاں و ہے وڑا آوتی غم و اندوہاں بیان کن انت و پہلوانی شعرائی تہا اے وڑا بوت نہ کنت۔ پہلوانی شعر دو وڑا گوشگ بنت (بلوچ، 1967)

یکے بنیادی (ہنگیجی) و راجی شعر دومی خیالی (لس و مہلوکی) یا کہ عوامی اصطلاح و "وت گڑیں" شعر بنیادی و راجی شعر ہمانت کہ چہ آیانی گوشگ و یک قومی و راجی شان و شوکت (عزت و شرف) و آئی و بنیادی پہلوانانی برز و مڑا داریں کارست و حال زانگ و پدر بہ بنت، چوشکہ میر چا کر و میر گوہرام و حمل و جیند و دگہ سرچاری بازیں شعر انت۔ یک جا ہے میر چا کر گوشگ (مری، 1962)

بیات منی رند و بارگیس بوراں
دک بدے ات شیرازی لڑیں تیگاں
ہگل و پادریمیاں مزار یگاں
مارا قول انت پیشی مرتگیں پیراں
کہ دلی و نقشیں گوا تگر و زیریں
چل ہزار رند و چل ہزار را پگی
پنجاہ ہزار لاشاری بہادریں
سی ہزار نوہانی مزن ز ہمیں
چا کر و میرا ہیں سر و گون انت

حمل جیند کلمتی هوت پر تکیہ زانی جنگ ۽ شهید کنگ بوت۔ آئی ۽ لہتے شعر چوش انت (پدا ہمیش، تاکدیم

(129)

شما سلا ماں منی کہیں ماتی ۽ بد نیت
حمل دو بر نیت تئی کُلا نی دپ ۽
پہ منی شام ۽ مہلبیس گندیم ۽ مہ دُرش
پہ منا آپ چما شیر کنڈاں میار
پہ منی بور ۽ رپتگیں رو بنداں مہ رنج
حمل ۽ مرگ ۽ سئے ۽ چار چیز ۽ گل کنگ،
یکے گریگ ۽ شیراں، دومی کو ہی پاچناں
۽ سیمی مڑاں بوراں جنگ ۽ تانگاں

پہلوانی شعرانی تہا دومی طرز ۽ شعر حیالی انت اثنانی تہا شاعر آزاد انت، پہ وتی دل ۽ میل ۽ قصہ آں
کاریت، اے رنگیں شعراں مذہبی (نیکراہی) پہلوانی شعر ہم گوشت کنیں چو کہ محمد حنیفہ ۽ شعر انت۔ چارمی
پنت ۽ نصیحت ۽ شعر چو کہ ملا قاسم مندی ۽ پنت ۽ نصیحت ۽ پنچمی مدحیہ شعر انت، چو کہ ملا عبدالنبی ۽ مدحیہ
شعر، سردار سید خان ۽ ستائش ۽ اے رنگیں شعراں کو نہیں بلوچی لبزانک انچو سپہ دار ۽ جلوہ ناک کنگ کہ
آئی ۽ ستاء تو سیپ چہ بیان ۽ ڈن انت۔

شوندات:

- هاشمي، سيد ظهور شاه (1986)، بلوچي زبان و ادب کي تاريخ: ايڪ جائزہ، ڪراچي
بلوچي سرٽيفڪيٽ ڪورس، (2008) مرتبه، سيد هاشمي ريفرنس لائبريري
درپشوڪين سُهيل، (ملافاضل)، ردءُ بند، فقير شاد (2002)، آزاد جمال ديني اڪيڊمي، ڪراچي
درپشوڪين سُهيل ٽاڪديم 30
طاہر، محمد خان، (سال ندارد) بلوچي زبان ۽ ٻنڌوم، ڪوئٽه، سال ندارد، ٽاڪديم 193
طاہر، محمد خان، ٽاڪديم 38
مري، شير محمد (1982)، بلوچي قديم شاعري، ڪوئٽه
ميراث، ردءُ فقير شاد، ڪراچي
مري، جسٽس خدا بخش (1962)، قديم بلوچي شاعري، ڪوئٽه
ملافاضل، درپشوڪين سُهيل ردءُ بند فقير شاد (2002)، ڪراچي
بلوچ، سردار خان (1967)، تاريخ ادبيات بلوچي، ڪوئٽه
مري، جسٽس خدا بخش (1962)، قديم بلوچي شاعري، ڪوئٽه
مري، جسٽس خدا بخش، ٽاڪديم 129